

SOVE viering 5 april 2014: 'de politiek van Constantijn' door Bert Jan van Haarlem.

Inleiding

Over 'evangelie' wordt in de bijbel vele malen vaker gesproken dan over 'dogma'. Misschien is het voor u een teleurstelling dat ook het woord 'dogma' in de bijbel te vinden is. Eén keer lezen we over wat de apostelen – in vergadering bijeen in Jeruzalem – hebben besproken en besloten. Dat wordt 'dogma' genoemd. En het gaat over een leefregel. Vooral voor hen die geen jood zijn en Christus willen volgen. Het heeft weinig met de leer te maken. En het is al helemaal niet een voorschrift over hoe of wat je zou moeten geloven. Vaker wordt het woord 'dogma' gebruikt als het gaat om wat heersers van hun onderdanen verlangen. Het gaat over de voorschriften die keizers en koningen aan hun volken geven. Zo is er het bevel, een decreet – dogma – van keizer Augustus.

Vandaag komt een andere keizer in beeld: Constantijn. Hij was het die ook christenen vrijheid van godsdienst gaf in zijn rijk.

Over zijn motieven kun je twisten. Dat is dan ook gedaan. Het zou vooral een vorm van 'realpolitik' zijn geweest: Constantijn zag dat het Christendom snel groeide en niet te stuiten was. Dan geldt wat altijd waar is geweest over – vermeende – vijanden: if you can't beat them, join them. En de vroege kerk, verlangend naar rust en misschien ook niet vies van invloed, heeft zich laten inpalmen. Het is 'de grote vergissing genoemd' en ook 'de zondeval van het christendom'.

Want het ging verder dan de politiek van Constantijn die handig en slim opereerde. De keizer liet zijn legers het teken van de adelaar, waarmee ze de oorlog ingingen vervangen door het Christusmonogram. Hij vierde zijn overwinningen als door God gegeven.

Vast staat in ieder geval dat Constantijn orde en rust in zijn rijk wilde bewaren en dat kon hij het beste doen door ook de christenen ruimte te geven.

Toen de christenen die ruimte bleken te gebruiken om hun verschillen breed uit te meten en elkaar te bestrijden, greep Constantijn in en liet hij de bisschoppen in zijn rijk bijeen reopen. Zij kregen de opdracht om het geschil op te lossen en rust en vrede te herstellen. Op het moment dat het ze niet lukte, greep Constantijn in en reikte hij een formulering aan – of legde die op – die de scherpste kanten uit het conflict haalde. De echte scherpslijpers gaven zich natuurlijk niet zomaar gewonnen en één van de eerste dogmas, in de betekenis van uitspraak over de leer, werd een feit. Niet omdat de kerk dat nu zo graag wilde, maar wel omdat de kerk niet in staat bleek om de verschillen te overbruggen of bereid was om de verschillen te erkennen en elkaar als gelovigen te aanvaarden.

Soms krijgt de kerk vrede aangereikt en misschien wel voorgeschreven, omdat ze die zelf niet zoekt en vindt. Over de motieven van de keizer kun je twisten, over het resultaat voor de kerk kun je twijfelen.

Uit die geschiedenis 'van evangelie naar dogma' kun je leren hoe wezenlijk respect en begrip zijn. Je kunt ontdekken hoe nodig het 'dogma' is. Niet als knellende band of dwingende eis, maar als de ruimte om elkaar te aanvaarden.

Overweging

Met het edict van Milaan in 313 komt een einde aan de vooral in de derde eeuw zware vervolging van christenen. Er komt ruimte om zonder bedreiging Jezus te volgen en het betekenis daarvan voor de verbreding van het Christendom is moeilijk te overschatten.

Vanaf dat moment komt het Christendom overal waar de Romeinse (en later andere) legers verschijnen. De banieren met daarop het Christusmonogram waarmee de legers van keizer Constantijn ten strijde trokken zijn het begin van een geschiedenis die loopt tot aan het 'Gott mit uns' op de riemen van de soldaten in het leger van de Führer. Je kunt zeggen dat in een lange geschiedenis de kerk zich heeft laten gebruiken.

Maar het is natuurlijk ook omgekeerd. Met de ruimte is er ook macht gekomen. En die heeft de kerk vaak en veel gebruikt. De twee zwaarden die in het evangelie worden genoemd zijn nogal eens uitgelegd als de geestelijke en de wereldlijke macht die in de handen van leerlingen van Jezus zijn. Dan is de stap naar die ene volgeling niet zo groot meer en komen de zwaarden in de handen van Petrus en degenen die zich als zijn opvolgers zien. Het is natuurlijk ook veelzeggend dat, als Petrus het zwaard ook werkelijk gebruikt, de gevolgen daarvan door Jezus direct worden hersteld. Er is kennelijk ook een moment en een situatie dat het zwaard niet gebruikt moet worden.

De woorden over de zwaarden vormen het einde van een gesprek dat Jezus met zijn leerlingen heeft. Het is het laatste gesprek wat Jezus in zijn leven op aarde heeft met de kring van zijn leerlingen.

Er wordt gesproken over macht en heerschappij. De leerlingen ruziën over de vraag wie van hen de grootste of de belangrijkste is. Je kunt niet zeggen dat de vraag naar macht en invloed pas een probleem wordt in de kerk als Constantijn daarvoor de ruimte geeft. Jezus geeft aan dat zijn leerlingen zich in dat gesprek gedragen alsof zij vorsten zijn. Hij spreekt hen aan op hun leiderschap. Daar wordt iets zichtbaar van de verhoudingen in de eerste gemeenten. Al vroeg zijn er – zonder dat zij meten ambtsdragers waarden – leiders geweest in de eerste gemeenten. Wat hier over hen gezegd wordt, geldt misschien ook voor alle kerkelijke leiders en gezagsdragers na hen. Hun taak is mensen te dienen.

Jezus verbindt data aan zijn eigen manier van leven: Ik ben in jullie midden als iemand die dient. Der leerlingen zullen niet anders kunnen zijn dan hun Heer. Zo staat naast de koninkrijken van de wereld het koninkrijk van God. Zoals het daar toe gaat heeft Jezus laten zien en gezegd in de maaltijd die Hij met zijn leerlingen houdt. De bedoelingen van het koninkrijk van God worden daar zichtbaar gemaakt. Brood wordt gebroken en gedeeld, wijn wordt geschonken en gedronken. Het worden tekenen van de Heer die zichzelf geeft, die leeft als iemand die dient. Je kunt daar veel over zeggen, want het geeft het nodige te denken. Zo eenvoudig als deze manier van leven is, zo moeilijk is die vaak om te doen. Als deze maaltijd een manier wordt om macht over mensen te hebben en gebruikt wordt om macht over God te krijgen, dan is er wel iets heel erg scheef gegroeid.

Bij deze maaltijd, aan deze tafel wordt de spanning zichtbaar en voelbaar. Er zal verraad zijn en wat misschien wel erger is ontkenning en verloochening. Wie zal iemand die dient kunnen uitleveren aan anderen, aan de ondergang. Toch zal het gebeuren. Want de macht kruipt waar hij niet gaan kan. En het valt zelfs in de kerk niet mee om altijd op een verstandige en wijze manier met macht om te gaan. Je kunt er wel iets van zeggen: macht en invloed die gebruikt worden om anderen te dienen, om elkaar als gelovigen, als mensen ruimte te geven, kan niet verkeerd zijn.